

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Книга Психология

Том 102

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE DE PHILOSOPHIE

Livre Psychologie

Tome 102

ДИАГНОСИКА НА АДАПТИВНОТО ФУНКЦИОНИРАНЕ НА ДЕЦА И ВРЪЗКАТА МУ СЪС ЗАЩИТНИ МЕХАНИЗМИ И КОПИНГ СТРАТЕГИИ НА РОДИТЕЛИТЕ

КАМЕЛИЯ ХАНЧЕВА

Катедра по обща, експериментална и генетична психология

Камелия Ханчева. ЗАЩИТНЫЕ МЕХАНИЗМЫ И КОПИНГ СТРАТЕГИИ РОДИТЕЛЕЙ В СВЯЗИ С АДАПТИВНОЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

В статье представлены психоаналитические идеи развития, структурирования и функционирования личности акцентирующие на гипотезу о структурирующей роли ранних родительско-детских взаимодействий. На основе экспериментального исследования 134 детей и 117 родителей устанавливается связи между адаптивное функционирование детей полученному по проективной методике RATS и на основе защитных механизмов и копинг стратегии родителей. Приводятся статистические данные для начальной апробации двух многошкальных инструментов – шкала измерения защитных механизмов DSQ (Bond et. al., 1993) и шкала измерения копинг стратегий COPE (Carver et. al., 1989). Результаты показали надежность близкую к версии оригинала, а корреляции между шкалами подтверждают гипотезы о их взаимной зависимости и комплементарности в процессе адаптации.

Объяснение связей, полученных в следствии корреляционного и регрессионного анализа данных, приводит к формулировке двух моделей, основывающихся на процессе идентификации, но предполагающих разные пути родительских влияний. Первы демонстрирует адаптивное функционирование ребенка, развитое по подобию идеализированного аспекта родителей, а второй основывается на детском поведении, сформированном как комплементарное родительскому в аффективно нагруженной, повторяющейся ситуации. Интерес составляют данные, свидетельствующие о различных областях влияния матерей и отцов на адаптивном функционировании ребенка.

Camellia Hancheva. ASSESSMENT OF ADAPTIVE FUNCTIONING IN CHILDREN AND ITS RELATION TO PARENTS' DEFENSE MECHANISMS AND COPING STRATEGIES

Psychoanalytic ideas of development and adaptation are presented. The perspective of early child-parent relations as structuring blocks of personality is applied to reveal the role of early interactive experience on adaptive/maladaptive functioning. Data from the assessment of 134 children

(age 6–15) made with apperception technique RATC are obtained. The Bulgarian version of two multidimensional instruments measuring defense mechanisms DSQ (Bond et. al., 1993) and coping strategies COPE (Carver et. al., 1989) of the parents are used. Questionnaires were administrated to 46 fathers and 71 mothers. Results show reliability close to the original versions, and correlations of the scales prove hypotheses of constructs and their interdependence.

Data obtained by correlation and regression analyses support the idea of the indirect influence of parents' adaptive functioning on their children. Two models, based on the representations of either objects and/or relations and the process of identification are suggested to reveal different paths of influence. First explaining similarities in adaptive strategies through identification of the child with the idealized aspect of the parents; second is applying the idea of development of complementary role position in highly affectively charged situations as an emotional regulation mechanism in children.

ПСИХОАНАЛИТИЧНИ ИДЕИ ЗА АДАПТИВНОТО ФУНКЦИОНИРАНЕ НА ЛИЧНОСТТА

Концептуализирането на личността в психоаналитичната парадигма отвежда към структурната хипотеза на З. Фройд и поставя защитните механизми в тяхната отнесеност към конфликтите в двойна функция – от една страна, като процеси, структуриращи психичното, а от друга, като свързани със симптомите, субективните преживявания и поведението.

Проследяването в исторически план на идеите за механизмите, въввлечени в адаптацията на личността, предполага движение в поне три направления:

Първо – от динамичното интерпретиране на психичните процеси и вътрешните конфликти към свързването с реалността и нейните ограничения;

Второ – от патологията към ролята на защитите и копинг стратегиите при функционирането в норма;

Трето – от развитийния аспект на тези механизми при структурирането на личността към свързването с другите и ролята на защитите в сложната динамика на изграждане на идентичността като уникалността на индивидуалното преживяване и структуриране на себе си и света.

Зигмунд Фройд въвежда понятието „защита“ в изследването си „Невропсихозите на защита“ през 1894 г. и впоследствие, очертавайки основите на теорията за процесите в психичното, акцентира върху механизма „изтласкване“ и основополагащата му функция, както по отношение на установяването на психичните структури и тяхното съдържание, така и по отношение на психичните динамики в патологичното функциониране. Фройд формулира дилемата, изразяваща квинтесенцията на човешкото съществуване, и която Аза трябва непрекъснато да посреща, като неизбежният конфликт между желанието да се избегне неудоволствието, чрез постигане на незабавно задоволяване, и необходимостта да се вписваш в ограниченията, налагани отвън, от другите и от принципа на реалността. В този процес на разминаване, защитите действат променяйки преживяването и/или интерпретацията на ситуацията, а не самата реалност, но често това се отразява на последващо изкривено възприемане и на реалността.

Съвременната психоаналитична литература поставя нов акцент върху междуличностните фактори във функционирането на защитите и мястото им в развитието. В по-ранните теоретизации, важно място заема поддържането на вътрешното равновесие чрез защитните механизми, докато през последните десетилетия защитите се разглеждат като част от „набора от когнитивни и отношенчески модели, развиващи се в контекста на близки взаимоотношения със значимите други“ (Cooper, 1998, с. 947). В опитите си да запази връзката със значимата грижеща се фигура, детето се научава да потиска определени експресивни изяви и да държи „настрана“ стоящите в основата им емоции. Подобна ментална маневра – да се държат извън осъзнаването мисли и чувства – описва действието на защитния механизъм изтласкване, а резултатът от прекомерното му използване в описаната ситуация е развитието на „фалшив селф“, дефинирано от Уиникът (Winnicott, 1965), като необходима защитна стратегия за предпазване на „истинския селф“.

В психология на развитието, изследванията върху привързаността последователно доказват важността на защитните процеси за разбирането на реакциите на децата при раздяла, както и ролята на защитата при нуждата от поддържане на самооценката. При обсъждането на избягващия стил на привързаност, Колин пише „въпреки че са толкова малки, поведението им ясно демонстрира използването на защитните механизми“, после добавя, че непредубеденият наблюдател би приел, че тези бебета са доволни, но физиологичният им арауъл свидетелства за дискомфорт и поведението им на избягване се интерпретира като опит да се отрече (защита срещу) присъствието на грижещия се, което предизвиква болезнени преживявания. В изследванията на детската самооценка се използва „защитно избягване“, за да се обясни поведението на децата, които се представят като „перфектни“ (Cassidy, 1988) – отричане на всякаква погрешност. Мейн и Голдуин (Main & Goldwyn, 1984) използват идеята за защитите, за да обяснят интергенерационното предаване на насилие над деца – повторението се дължи на „заклучването на някои спомени“ или „защитно изключване...на информация от осъзнатите спомени“.

Защитите, противостоящи на нагоните, структурно и функционално принадлежат на Аза. Доколкото обаче за нагоните възможното психично представителство е през идеации и афективни репрезентации, защитните механизми следват същия път, за да им се противопоставят и се насочват към репрезентациите на обектите. По този начин се разкрива „връзката между структуриращата роля на защитите и сферата на желанията, фантазиите и отношенията и със субективното преживяване като цяло (Scano, 2007, с. 141).“

През XX в., развитието на психичните структури и съдържателните им характеристики са неизменен обект на изследване и реконцептуализиране. Фокусът на класическата психоаналитична теория е върху „желанията и импулсите, защитите срещу тях и конфликта“ (Pine, 1990, р. 33). Другите три дефинирани от Пайн „психологии в психоанализата“, поставящи акцента вър-

ху взаимоотношенческата схема (обектните отношения), адаптационния капацитет (его-психологията) или преживелищния аспект (идеите за Селф-а), остават обединени във виждането за централния аспект на развитието от детството до зрелостта. В центъра е поставена природата на саморегулативния контрол и връзката му с репрезентациите на Аза и другите. Предполага се, че един от главните детерминанти на личностната структура е начинът, по който децата интернализират отношенията си с основните родителски фигури, като част от изграждащия се Свръх-Аз или свързаните интрапсихични структури (Tyson & Tyson, 1990).

През призмата на съвременните понятия, отчитайки хипотезата за сигналната функция на афекта на Фройд, може да се твърди, че от самото начало в психоаналитичните идеи социализацията и развитието на самоконтрола са централни, основни детерминанти на психичната организация. Критичното преразглеждане и доразвитие на идеите е в посока, задълбочаваща познанието за афектите като зависими в по-голяма степен от значимите взаимодействия, а не от нагоните (Thoma and Kachele, 1987). Афективната регулация и защитите са поставени в този контекст.

Изследователската хипотеза, залегнала в представеното емпиричното изследване предполага наличие на връзка между родителското личностно функциониране, представено през защитни механизми и копинг стратегии и адаптивно функциониране при децата, изследвано по проективната методика RATS, където скалите са операционализирани в термини, съдържателно близки до дефинирането на защитни механизми и стратегии за справяне. Търсени са обяснителни модели, разкриващи зависимостта между родителските адаптивни стратегии и детското функциониране.

ЗАЩИТНИ МЕХАНИЗМИ И КОПИНГ СТРАТЕГИИ

Защитните механизми и копинг стратегиите представляват два различни типа адаптационни процеса (Cramer, 1998). Крамер отнася понятието защитни механизми към ментални операции, които възникват извън осъзнаването ни. Функцията им е да защитават индивида срещу преживяването на тревожност. Според класическата психоанализа подобни тревожности биха възникнали ако индивидът осъзнае неприемливи мисли, импулси или желания. Мелани Клайн (Klein, 1946) извежда директно от функционирането на нагона към смъртта първичната ситуация на опасност и предполага, че още при раждането съществува Его-структура с крайно ограничен, но все пак наличен капацитет за защитно функциониране, продиктувано от необходимостта психичният апарат да отклонява тази заплахата от аниhilация. Две други функции на защитните механизми заемат водещо място в литературата от последното десетилетие – да запазват самооценката и да осигуряват интеграция на личността (Cramer, 2006). Подобни възгледи не са нови в изследователското поле. Льовинщайн

(1967) формулира защитните механизми и функцията им като служещи за „защита на интегритета на организацията на Аза...и имплицитно свързани с адаптацията“ (Loewenstein, 1967, с. 800) и Фенихел през 1945 г., ревизирайки идеите на Фройд, определя ролята на защитните механизми в психичната динамика, предимно като насочена към защита на самооценката (по Baumeister et. al., 1998). Идеята се развива по-късно от Кохут (Kohut, 1977), Джофи и Сандлър, които постулират насочеността на защитните механизми към „поддържане на усещането за благополучие, а не специфично насочени към предотвратяване на тревожността“ (Sandler, J., W.G. Joffe, 1967 с. 513). Защитните механизми са насочени както към вътрешни напрежения и конфликти, така и към отреагиране на външен натиск. Особено важна е функцията им при ситуация на „провал в емпатичното реагиране на основната грижещата се фигура“ (Cramer, 2006, с. 7), когато детето мобилизира защитите си, за да не признае този провал. През целия жизнен цикъл защитите, разбирани като несъзнавани ментални механизми, имат две основни функции: да предпазват индивида от преживяване на прекомерна тревожност и да съхраняват интегритета на личността.

Според дефиницията на DSM-IV (1994, с. 751) защитните механизми са: „автоматични психологически процеси, които предпазват индивида от тревожността, и от осъзнаването на вътрешни или външни заплахи или стресори. Индивидите често не осъзнават тези процеси в моментите на тяхната изява“. В психоаналитичната традиция те представляват конкретната проява на защитата първо срещу инстинктите и вътрешната възбуда, но и срещу „всяко изменение, застрашаващо целостта и устойчивостта на биопсихичния индивид.“ (Лапланш & Понталис, 2009). Така постулирано, функционирането им ги поставя в структурата на Аза, която според степента на своята зрялост използва достъпните и механизми за трансформация и отклоняване на заплахите. Емпиричните изследвания дават основание на множество автори да ранжират защитите в т.нар. адаптивна йерархия (Perry J. S. & S. H. Cooper, 1989; Vaillant G. E. & M. Bond & C. O. Vaillant, 1986). В DSM-IV под оста Защитно функциониране са описани седем адаптивни нива, обединяващи 31 защити и механизми на справяне.

В съвремената концептуализация, защитните механизми и копинг стратегиите все повече се доближават във функционален аспект. Един от най-често цитираните модели (Lazarus, Folkman, 1984, р. 141) определя справянето (копинга) като: „Постоянно променящи се когнитивни и поведенчески усилия за справяне със специфичните външни и/или вътрешни изисквания и нужди, които се преценяват като поставящи на изпитание или надхвърлящи ресурсите на личността.“

Предполага се, че копинг стратегиите са определена форма на реакция в отговор на възприетата заплахата, съпоставена с вътрешната оценка на наличния потенциал за справяне. Двата основни типа реакции са *копинг*, *насочен към проблема*, предполагащ действия по решаването му или промяна на източника на стрес и *емоционално-фокусиран копинг*, целящ да намали или да овладее емоционалния дистрес, свързан със ситуацията. Въпреки че има и други зна-

чими модели на копинг – първичен/вторичен (Rothbaum, Weisz, Snyder, 1982); приближаване/отдалечаване (Roth & Cohen, 1986); направляващ/притъпяващ (Miller, 1987), повечето теоретици смятат, че копингът може да включва процеси, насочени към директно овладяване на стресора и/или към личността по отношение на стресора.

Различията между защити и копинг се основават на психичните процеси, участващи в справянето с тревожността или стресора. Крамър (Cramer, 1998) въвежда пет критерия за разграничаването им, като първите два са от съществено значение – това са *съзнаваният* или съответно *несъзнаваният* характер на менталния процес, участващ, във функционирането, и *интенсионалността* (преднамерени/непреднамерени). Критериите *йерархичната организираност* на защитния процес или копинг стратегията, *ситуативността* или *диспозиционалността* на процеса в личностната структура са въпрос на акцент в концептуалната рамка и предизвиква значителни разминавания между мненията на изследователите.

Мичели и Кастелфранки (Miceli & Castelfranchi, 2001) прибавят още един разграничителен критерий – манипулиране/преработване (ревизиране) на нагласата. В основата на промяната стоят различни когнитивни процеси. Някои психични състояния като конфигурации на цели, вярвания и емоции могат да претърпят модификации – изместване или изоставяне. Подобна модификация възниква чрез различни процеси. *Манипулацията* означава промяна на ментални репрезентации, задействана от несъзнаваната цел да ги отрече, което спомага за постигане на крайната цел – избягване (намаляване) на негативния афект. Описаният процес е част от функционирането на защитите. Копингът се основава на *преработване*, предполагащо промяна на репрезентациите, което е: а) мотивирано от осъзната цел да бъдат променени и б) проследявано и контролирано от друга цел (наречена епистемологична акуратност). Полето на среща и припокриване на двата процеса, въввлечени в адаптацията, е т.нар. *фокусиран върху емоциите копинг*. Без детайлно разглеждане на множеството процеси, обобщени под този етикет, ще остане невъзможно разграничението на действията на защитните механизми от *приемането* и произтичащите от него стратегии за справяне.

Айзенберг и Фейбс (Eisenberg et al., 1995) предполагат, че има поне три взаимосвързани вида емоционална регулация, свързана с копинга и развитието на социално компетентно поведение. Първата е регулация на вътрешното емоционално преживяване – процеса на инициране, поддържане или модулиране на появата, интензивността или продължителността на вътрешните свързани с емоциите психични процеси. Описаното функциониране е подобно на емоционално-фокусирания копинг при Фолкман и Лазарус. Много от стратегиите са когнитивни по характера си – реструктуриране на събитията, за да се променят емоциите – да откриеш доброто в лошото, други са свързани с умения за пренасочване на вниманието, преднамерена промяна на фокуса от негативни стимули,

което редуцира негативния аразуъл, или насочване към позитивни стимули. Регулацията на преживяните емоции може да включва стратегии за приближаване-отдалечаване от стресора или търсене на емоционална подкрепа от околните. Вторият тип регулация, предложена от Айзенберг, е регулация на поведението, свързано с преживяната емоция – потискане на определени поведенчески отговори, импулсивност, контрол на активацията или агресия, вентилиране на емоциите и враждебност. Този тип регулация включва както конструктивни така и неконструктивни начини на реагиране. Третият тип включва изясняване на контекста и включва усилия за модифициране на източника на емоционален аразуъл, характеристики, сближаващи го с проблем-фокусирания копинг на Фолкман и Лазарус. Изисква се активен подход, промяна на източника, или търсене на инструментално справяне с подкрепа от другите.

Механизмите на успешна адаптация, дори и такива включващи самозаблуда (и наричани защитни механизми) независимо от терминологичните размивания продължават да бъдат постоянно във фокуса на експерименталните изследвания на автори като Шели Тейлор, Ричард Лазарус, Даниел Вейнбергер, Майкъл Бонд, Вейланд, Фийб Крамър (Vaillant, 1998).

ЗАЩИТНИТЕ МЕХАНИЗМИ В РАЗВИТИЕТО И ФУНКЦИОНИРАНЕТО НА ЛИЧНОСТТА В НОРМА И ПАТОЛОГИЯ

Психодинамично ориентираните психолози отчитат важната ролята на защитните механизми в нормативното, а не само патологичното психично развитие.

Възможността човек да се самозаблуждава не е нова идея, „били сме предупредени за това от Демостен още през III в. пр.н.е.“ (Cramer, 1998). Но Фройд въвежда идеята в полето на психологията с концепцията си за защитите. Развитие на този концепт прави възможно да се дешифрира етиологията на множество озадачаващи психиатрични симптоми, както и да се постигне разбиране на всекидневни, непатологични появи.

Обясненията на Аз-концепцията, самооценката, възгледите за живота, целите и стремежите са повлияни от защитните процеси поради необходимостта от приемливо за личността себепредставяне. Напоследък социалните психолози обръщат повече внимание на социалната приемливост в себепредставянето и на самозаблудата като компонент в социалната желателност (Paulhus, 1984, цит. по Cramer, 1998).

Фройд, връщайки се към изследването на защитните механизми в „Задръжки, симптом и страх“ (Freud, 1926) утвърждава наличието на връзка между някои защити и определени заболявания. Връзката между хистерията и изтласкването е изследвана и преди в текстовете му, но тук се появяват и констелации от защити като регресия, формиране на реакция, изолация и отменяне, които се свързват с обесивната невроза или предположението, че при някои прояви

на „Ревност, параноя и хомосексуалност“ комбинацията от интроекция или идентификация и проекция са в основата на подобна „невротична“ (по думите на Фройд) привързаност. Зигмунд Фройд не прави изчерпателна класификация и систематизация на защитните механизми, задача, която е от несъмнена важност за развитие на идеите и психоаналитичните практики и с която се заема Ана Фройд. Дефинирайки (в предговора на изданието от 1966 г.) защитите като: „Начините и средствата, посредством които Егото (Азът) се пази от неудоволствието и тревожността и упражнява контрол върху импулсите, афектите и инстинктите.“ (А. Фройд, 2000, с. 7) А. Фройд изброява описаните към момента девет механизма (регресия, изтласкване, формиране на реакция, изолация, отменяне, проекция, интроекция, обръщане срещу себе си и преобръщане) и добавя към тях сублимацията. Като принцип на класификацията им във възрастов план тя използва идеята, че „всеки защитен механизъм първо се развива, за да овладее някакъв специфичен инстинктивен подтик, и така се асоциира с определена фаза от развитието на малкото дете.“ (А. Фройд, 2000, с. 45). Така появата на сублимацията се оказва невъзможна преди структурирането на инстанцията на Свръх-Аза. Свързани с функционирането на тази структура са и добавените по-късно от Вейлант защити – хумор, антиципация и супресия. Ана Фройд описва и две защити, особено силно проявени в психичната динамика на пубертетната възраст, това са аскетизмът и интелектуализацията. Дефинирането на няколко други защитни механизма, отричането във фантазията, отричането на думи и дело и идентификацията с агресора, има решаващо значение за връзката с другото теоретично направление в психоанализата – школата на обектните отношения.

Клайн (Klein, 1973) и Кернберг (Kernberg, 1967) въвеждат в литературата механизми на защита, концептуализирани на базата на работата им с тежки форми на психотични разстройства или особени случаи на разстройства на развитието в детска възраст – това са – разцепване, обезценяване, примитивна идеализация, проективна идентификация и психотично отричане.

Мелани Клайн (1946–2002) описва страхове, възникващи в най-ранното детство, които подтикват Егото да изгради специфични защитни механизми. Страховете напомнят за страховете в психозата и според авторката в този ранен период „откриваме моменти на фиксация за всички психотични разстройства“ (с. 164). Клайн въвежда понятието *позиция*, за да обобщи тези ранни страхове и защити и да очертае хода на развитието като непрекъсната флукутация между параноидно-шизоидната и депресивната позиции. Често параноидните страхове и подозрения се използват като защита срещу депресивната позиция. Механизмите на защита, които се описват са нови за психоаналитичната литература, но бързо навлизат в употреба, а клиничната им адекватност е безспорна. Като се има предвид ранната фаза, която се описва, всички по-късни процеси в развитието, структурите и съдържанието на Аза и Свръх-Аза, както и връзките с реалните външни обекти, се изграждат върху този субстрат. Раз-

витийните промени в схемата на значими взаимоотношения и саморегулативния капацитет, би трябвало да са важни предиктори на промени в защитните механизми в процеса на съзряване (Tyson & Tyson 1990, по Атанасов).

Някои автори предполагат съществуването на умерена и ексцесивна форми на защита (Vaumeister et. al., 1998) или по-точно, степен на използването на определен механизъм, докато други говорят за констелации от определени защитни механизми, характерни за функционирането при определени психични разстройства (Kernberg, 1967).

Непсиходинамичните подходи към защитните механизми в социалната психология или литературата върху стрес и справяне, разглежда защитите като репертоар от несъзнавани механизми, целящи намаляването на негативните афекти и защитаващи самооценката (Cramer, 2000; Vaillant, 1993). Въпреки че този подход е съпоставим със съвременната психодинамична теория, емпирично ориентираните психоаналитични подходи последователно налагат йерархичната рамка, концептуализираща защитните механизми в континуума на развитие на личността (Cramer, 2007; Cramer, 1991; Vaillant, 1986) и на адаптивната им функция (Bond, 2004). Следователно незрелите защити, използвани в детството, като пасивна-агресивност, актинг-аут, отричане и др., в идеалния случай биват заменени в голямата си част от зрели механизми като алтруизъм и сублимация. Крамер (Cramer, 2006) представяйки изследване на три защитни механизма – задава криволинейна схема на честотата на използването им във възрастов план, според която първоначално доминиращ защитен механизъм е отричането, почти изместен след седмата година от проекцията и накрая (след 11–12-годишна възраст) доминира идентификацията в множеството си проявления.

Преди въвеждането на понятието копинг, за описание на реакциите към неприятните предизвикателства, Фройд описва, че хората развиват ментални механизми, за да модифицират, изкривят или по друг начин възпрепятстват разпространението на мисли, чувства и възприятия, признаването на които би създавало прекомерна тревожност, въпреки че първоначално са се приемали за принадлежащи към сферата на психопатологията, много скоро биват признати за част от нормалното психично функциониране и използването на защитните механизми е признато за част от адаптивното детско развитие. Копинг стратегиите, от друга страна, се дефинират като медиатори в процеса на поддържане на психическото и физическото здраве (Lazarus, R. S. 2000). Връзката им с поведения на боледуване и адаптация при кризи, разкрива личностните потенциали и междуличностните различия. Така при използването на външен критерий за оценка на резултата от процесите на защитните механизми и копинга, а не самоописателен метод, различаването във връзка с функционирането в здраве и патология може да изчезне.

Според Дан МакАдамс (McAdams, 2006) адекватното описание на личността изисква разграничаване на три относително независими равнища. Първото от тях, наречено *черти на личността*, включва относително стабилни

и обобщени диспозиции, проявяващи се във всички видове контекст. Второто ниво се дефинира в термините на *мотивационни, развитийни и контекстуални компоненти* и тук попадат защитните механизми, както и индивидуалните аспирации, развитийни задачи и лични цели, жизнени проекти, стратегии на справяне, ценности и идеали. Йерархично най-високо в степента си на обобщеност е поставена *идентичността във формата на жизнена история*, разказ за себе си през времето на собствения живот. Проблемът за идентичността е проблем за целостта, единството и предназначението на собствения живот. Защитните механизми функционират на поне две нива – първо при конструирането на разказа и постигането на неговата кохерентност, и после, когато се разказва личната история така, че да бъде смислена за винаги присъстващия Друг (слушателя). Така отново акцентът се връща към интерперсоналната функция.

При проследяване преходът от структурни към феноменологични теоретизации на Аза във фокуса на изследването, попадат процесите на саморегулация, афективна регулация, целеполагане, като се предполага, че те задават динамиката на развитието в структурирането и отношенията на Аза с другите инстанции, с външния свят и с обектите. Без задълбочено изследване на медиращата роля на защитните механизми, гореописаните процеси биха останали разединени (Norem, 1998).

Едно от вижданията за личността е, че представлява структура, стабилна във времето, ако изобщо се поддава на промяна. Има клинични и емпирични данни, че личността, оценявана във феноменологични категории, е зависима от състоянието и контекстуалните фактори. Алтернатива на феноменологичните концептуализации на личността е динамичната концептуализация на характера, като траен патерн едновременно и на адаптивни, и на патологични защитни механизми и на личностна организация, характеризираща се с патерни на обектни отношения, адаптивни механизми на Аза и развитие на Свръх-Аза. Бонд предполага, че някои защити „ще се държат повече като черти, стабилни през времето, докато други ще имат характера на състояния“ (Bond, 2004, с. 264). По подобен начин Вайнбергер (Weinberger, 1998) изследва как защитните механизми, които са едновременно динамични процеси и в същото време се концептуализират и като диспозиции и зависими от развитието, могат да се интегрират в модел за личността, който се базира на черти и типологии. Моделът на автора за стиловете на социално-емоционално настройване е изграден върху две дименсии – самоограничение и преживян дистрес. Сандлър и А. Фройд (Sandler & Freud, 1985) в книгата, ревизираща някои от по-раните им възгледи, описват групиране на няколко защитни механизма в една водеща нагласа (отношение). Авторите предлагат „макроскопски поглед“, представящ защитните механизми като „големи отделни механизми, структури, събития“ (Sandler & Freud, 1985, с. 176).

Доминиращият възглед за йерархия от защити, организирани и зависими от развитието и степента на интегрираност на личността е залегнал и в конструирането на инструментите, използвани в емпиричното изследване.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на настоящото изследване е да се разкрият връзките между адаптивно функциониране при деца и родители, представено чрез защитни механизми и копинг стратегии.

Водещо е допускането, че развитието и организацията на личностните структури е силно повлияно от начина, по който се интернализират в интрапсихичните структури отношенията между родител–дете.

Задачите на изследването са свързани с разкриване на модели, отразяващи зависимости между адаптивно или дезадаптивно функциониране при децата и родителите. Основавайки се на теоретичните постановки се формулират хипотези за два типа модели.

Хипотезира се наличие на връзка на всяко ниво на ефективност на копинг стратегиите и зрялост/незрялост на защитните механизми при родителите със съответните високите и ниските адаптивни нива на функциониране при детето. Тази хипотеза се основава на идеите за Свръх-Аза, като представителство на определени аспекти на родителските фигури и като основен агент на саморегулацията. Предполага се, че идентификацията е основният опосредстващ механизъм на тези влияния.

Втората хипотеза, свързана с идеите за сигналната функция на афекта и защитното функциониране на детето при загуба или при неконсистентни поведенчески и емоционални прояви на основната грижеща се фигура, предполага модели на комплементарно свързване на функционирането при родители и деца, основаващо се на компенсаторна защитна стратегия. Динамиката на подобно влияние минава през вътрешните репрезентациите за себе си, значимите други и взаимоотношенческите патерни и намира изява в относително стабилни модели на поведение.

ПРЕДСТАВЯНЕ НА ИНСТРУМЕНТАРИУМ И ПРОЦЕДУРИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

За диагностика на функционирането на децата е използван тестът RATC, който е създаден като диагностичен метод за оценка на психичното развитие на деца от 6–15 г. Разработването на проективната методика е резултат от няколко десетилетия експериментално-диагностична и клинично-терапевтична работа на авторски колектив Робертс, МакАртур, Д. МакАртур, Дж. Блек, П. Хил, Дж. Робертс. Тестът е част от диагностичните процедури както в експериментални, така и в клинични и консултативни практики.

Проективните методики имат ключово място в диагностиката на психичното функциониране, въпреки критиките и спорните моменти при използването и интерпретирането им. Създадени в контекста на психодинамичната парадигма и разбиране за психичното функциониране, те се основават на „проек-

тивната хипотеза“, че човек реагира на неопределен и нееднозначен стимулен материал по начин, отразяващ неговата уникална личностова организация (Frank, 1939). В повечето тематични аперцептивни методи, стимулният материал е под формата на визуални стимули (фотографии, рисунки и други изображения) и инструкцията предполага създаване на история, разположена във времеви континуум с начало, развитие и край. Респондентът е помолен да разкаже и за емоционалните преживявания, мислите и взаимодействията на персонажите. Интерпретацията предполага оценка на съдържателните и структурните компоненти. Специални индикатори отчитат драстични изкривявания и разминавания с параметрите на стимулите.

От съществуващите аперцептивни техники при диагностика на деца, най-често използваните са TAT и CAT. Авторите на RATS изтъкват няколко предимства на методиката в сравнение със съществуващите и широко използвани в практиката проективни методи за деца. Първата група предимства са свързани със спецификата на стимулния материал. Разработването на теста специално за оценка на деца обосновава присъствието на детски фигури на всяко от 16-те стимулни табла, материалът отразява всекидневни, обичайни взаимодействия, характерни за живота на детето. Включени са обичайни ситуации, присъстващи и в другите тематични тестове като родителско-детски взаимодействия, отношения между децата в семейството, агресия и справяне, но и нови ситуации като привързаност и конфликт между родителите, гледане на голота, училище, взаимодействия между връстници. Стимулите на методиката са консистентни по вид. Всички представляват реалистични рисунки на деца и възрастни, нарисувани в един стил от един и същ автор. Втората група предимства е от методологичен характер. Тестът е снабден с подробно и непротиворечиво дефинирана система за скорирание, базирана на обективни маркери с високи показатели на съгласуваност между различни оценители, приложени са нормативни данни въз основа на 200 деца с добра адаптация и високо функциониране, на възраст 6–15 г.

Целите на теста са да оцени възприятието на децата на обичайни ситуации, в помощ на по-обща личностна диагностика и клинична оценка. Често използван метод в клиничната практика за първоначална оценка и съставяне на план за лечение, основан на показаните дефицити, както и за оценка на промяната и резултатите от терапевтичните интервенции.

Интерпретативната процедура на RATS се основава на допускането, че при представянето на рисунки, позволяващи множество тълкувания и отразяващи ситуации от всекидневието, децата ще проектират собствени мисли, теми, конфликти и начини на справяне в историите, които създават. Две допълнителни допускания са залегнали в основата на теста. Първо, децата ще реагират спонтанно с минимално изкривяване по посока на социална желателност или защитни преиначавания, защото не са запознати с целта на изследването. Очакването е в отговорите да се представят индивидуалните начини на реагиране в ситуации,

подобни на показаните на таблата. Второ, дори ако манифестното съдържание на историите не отразява пряко чувствата и действията им, то дава важни насоки за латентните процеси и конфликти, които имат клинична стойност.

Отговорите на децата се скорират по няколко скали, отразяващи адаптивно и дезадаптивно функциониране. Скалите включват 8 адаптивни скали, 5 клинични и 3 допълнителни, които се появяват рядко при деца с добра адаптация и служат като клинични индикатори.

Допълнителни данни от случващото се по време на изследването – вербални и невербални реакции, стандартно време на реакция след експониране на таблото, проблемни тематични области. За целите на изследването на бланката фигурират поведенчески индикатори – честота на подсказвания (няма или малко, средно и много), рапорт (добър, среден, лош), обичайно време преди начало на отговора (по-малко от средното, средно, повече от средното), типична дължина на отговора (дълъг, среден, кратък), внимание (концентрирано, средно, често разсейване), мотивация (висока, средна, ниска).

Всеки отговор по всяко от 16-те табла се кодира по отделните категории. Така се получават множество кодове по всяка карта. Потенциално е възможно да има отбелязване по 6 от 8-те адаптивни скали. Скалите, отразяващи адаптивно функциониране, са съответно – *Разчитане на другите*, *Подкрепа от другите*, *Подкрепа/Разчитане на себе си*, *Ограничаващи ситуацията условия*, *Идентификация на проблем*, *Разрешаване 1, 2 и 3*. При съдържание, което отразява подкрепа от другите и подкрепа (разчитане) на себе си, се кодира по-значимото в контекста на историята съдържание и така за едно табло е възможен само един код по тези две скали. При избор на код за решение на ситуацията, алтернативите са 4 за първите възрастови групи (разрешаване 3 се използва като клиничен индикатор при тези групи) или 5 за последната. Вариантите за код са отговор, покриващ критериите за някой от трите типа разрешаване на ситуацията, възможно е да има и код няма разрешаване на ситуацията/ситуация без разрешение, или дезадаптивен изход. При клиничните скали е възможно да има код по всяка от петте (тревожност, депресия, агресия, отхвърляне, без разрешаване на ситуацията) при релевантно съдържание. Клиничните индикатори – атипичен отговор, дезадаптивен отговор, отказ се отбелязват при съдържание, покриващо критериите.

В настоящото изследване за оценка на защитните механизми на родителите е използвана кратката версия на DSQ (DSQ-40), инструмент разработен по модела на Вейлант за йерархичното съотнасяне на защитните механизми. Първоначалната версия на DSQ е от 1983 г., съдържа 81 айтема, оценяващи 24 защитни механизма, редуцирани след факторен анализ до 14, групирани в четири защитни стила. Първият, наречен *Дезадаптивен модел на действие*, включва актинг-аут, пасивна агресия, регресия, отдръпване, инхибиране и проекция. Вторият е *Изкривяване на образа*, съставен от *омnipotentност/обезценяване*, примитивна идеализация и разцепване. Третият, дефиниран

като *Саможертващ*, обобщава псевдоалтруизъм, формирана реакция и отричане. Последният, условно наименуван *Адаптивен*, включва хумор, супресия и сублимация. Представени са данни за дискриминантна валидност на инструмента при изследваните групи от психиатрични пациенти и контроли (Bond et al., 1983), ревизирана версия от 1986 г. (Bond, M., Defense Style Questionnaire 1986) използва вариант с 88 айтема, където отпадат 14 и се добавят нови 21, от които десет „лъжливи“, неотразяващи защити айтема и се измерват шест нови защити. Публикуваната през 1993 г. (Andrews, et. al., 1993) е съкратена въз основа на осем статистически и два a priori критерия и по данни на авторите представлява надежден инструмент за клиничната практика и изследователските търсения. Окончателната версия от 40 айтема измерва 20 защитни механизма всеки представен от по 2 айтема и оформящи три фактора – невротични, незрели и зрели защити. За българския вариант на въпросника (Калчев, Ханчева) е използвана версията DSQ-40, направени са два независими превода, съгласувани и допълнени с 8 айтема, дублиращи съдържателно някои от проблемните в превода (впоследствие, след статистически и съдържателен анализ отпадат 8 от дублираните). Форматът на отговорите е запазен както е в оригиналния вариант – 9-степенна Ликъртова скала от 1 – „изцяло невярно“ до 9 – „напълно вярно“. Така в българския вариант фигурират по 2 айтема за 20-те защити и се запазва заложената три фактурна структура на *Зрели* (сублимация, хумор, антиципация, супресия), *Невротични* (отменяне, псевдоалтруизъм, идеализация, формирана реакция) и *Незрели защити* (проекция, пасивна агресивност, актинг-аут, изолация, обезценяване, аутистични фантазии, отричане, изместване, дисоциация, разцепване, рационализация и соматизация).

Използването на самооценъчни методи е оправдано поради допускането, че дори когато участват несъзнавани процеси е възможно ретроспективно да се осъзнаят някои зависимости в поведението и защото честото прибягване до определени начини на действие оставя следи в системата от вярвания, нагласи и стимулира развиването на някои нагласи, които могат да се използват като индикатори за съответния защитен механизъм.

За оценка на копинг стратегиите е използван въпросник COPE (Carver et al., 1989) (два независими варианта на български превод са съгласувани за получаване на окончателния вариант). Авторите на оригиналния въпросник, конструират многомерен инструмент, основаващ се на теоретичните разработки върху стиловете на справяне. Придържайки се към класическата дихотомия на фокусиран върху проблема и фокусиран върху емоциите копинг, те включват нови скали към тези два големи фактора. Така *фокусираният върху проблема копинг* включва: активен копинг, планиране, потискане на конкуриращите дейности, въздържане от непосредствени действия и търсене на инструментална социална подкрепа, всяка от петте скали съдържа по четири айтема. *Фокусираният върху емоциите копинг* включва: търсене на емоционална социална подкрепа, позитивна реинтерпретация, приемане, отричане, обръщане към рели-

гията, скалите отново са от по четири айтема. Карвър и кол. добавят още един *фактор на предполагаемо по-малко полезни копинги*. Тук включват три скали – вентилиране на емоциите, поведенческо и ментално дезангажиране. Форматът за отговори е четиристепенна скала ликъртов тип и тук, както и при въпросника за защитни механизми се оценява с оглед на принципно характерното за човека поведение, а не с оглед на конкретна ситуация и няма реверсивни въпроси.

Описание на извадката

В изследването участват 251 изследвани лица, от които 134 деца на възраст 6–15 години, разделени в три възрастови групи. За получаване на първоначални данни за стандартизиране на методиката за българска извадка в първата възрастова група (6–7 г.), изследваните лица са разделени в три групи – нормативна, контролна и консултативна. Първата включва 40 деца (20 момчета, 20 момичета), посочени от преподавателите в детските градини, като много добре адаптирани. Максимално точно е следвана процедурата за подбор на извадката, описана в оригиналната методика. Втората група (34 деца – 19 момичета и 15 момчета) е съставена от останалите деца, изследвани в същите детски градини. Третата група (16 деца – 8 момичета и 8 момчета) включва т.нар. консултативна група. Това са деца насочени за психологическо консултиране от педиатър, детски психиатър или потърсили консултация по преценка на родителите във връзка с поведенчески или емоционален проблем. Тази група не покрива критериите за клинична извадка.

Родителските протоколи в първата възрастова група са 61 – 26 родителски двойки, двама бащи и 9 майки.

Втората (8–9 г.) и третата (10–15 г.) възрастова група (44 ИЛ) са разделени на контролна (17) и консултативна (27). Родителските протоколи са 56, от тях 18 на родителски двойки и 20 на майки.

Изследването на децата е индивидуално, фиксирано на аудиозапис, който се транскрибира и кодира по системата за контент анализ в наръчника към теста.

Родителските протоколи са анонимни, идентифицирани само по името на детето и пол на родителя.

АНАЛИЗ НА ДАННИТЕ – НАДЕЖДНОСТ, ВАЛИДНОСТ И ФАКТОРНА СТРУКТУРА НА DSQ & COPE, КОРЕЛАЦИОННИ ЗАВИСИМОСТИ И РЕГРЕСИОНЕН АНАЛИЗ

Инструментите за защитни механизми (DSQ) и копинг стратегии (COPE) са конструирани като въвеждащи идеята за йерархична съотнесеност или свързаност на разнородни по характер стратегии в общ стил на функциониране. Това предполага ограничени брой на айтемите в отделните скали и затова са представени данни за консистентността (Алфа Кронбах) на големите фактори.

Таблица 1. Надеждност на скалите в DSQ

Зрели защити		Невротични защити		Незрели защити	
Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми
.608	8	.571	8	.737	24

Таблица 2. Надеждност на скалите в COPE

Фокусиран върху проблема копинг		Фокусиран върху емоциите копинг		По-малко полезни копинги	
Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми	Алфа Кронбах	Брой айтеми
.808	20	.792	20	.729	12

В табл. 1 и 2 са дадени данните за вътрешна консистентност на шестте скали – всички с изключение на невротичните защити, демонстрират добра или много добра надеждност. Като се има предвид неголямата извадка (116 родителски протокола) данните за българските версии на въпросниците са съпоставими с тези на оригиналните версии и много сходни с тези от други чуждозикови адаптации (при японска адаптация върху извадка от 330 ИЛ данните са съответно зрели защити – 0,57, невротични защити – 0,57, незрели защити – 0,75 (Yu, Y., T. Chamorro-Premuzic, S. Nonjo, 2008). Както обясняват създателите и на двата въпросника, подобни психометрични характеристики са очаквани с оглед на неголемия брой айтеми и разнородните процеси включени във всяка от скалите.

Психодинамичната перспектива предполага, че за да се оцени изцяло защитния модел, трябва да се познава цялостната личностна структура. Подобни поведения, биха могли да имат напълно различни психични детерминанти и функции. И Зигмунд Фройд и Ана Фройд се фокусират върху невротичните симптоми. През последните десетилетия и его-психологията и теорията на обектните отношения (Eagle, 1984, Kernberg, 1976, Loewald, 1978) отново подчертават важноста на индивидуалните различия в организацията на личността, където защитните действия и черти като агресията се концептуализират като предвидими елементи от цялото. До подобни изводи стигат в експерименталните си търсения и изследователите, занимаващи се със стратегиите за справяне. И в двете направления, няма достатъчно данни за свързване на защитите и копингите с определена типология на личността, но в различните изследвания се наблюдават интересни данни по отношение на индивидуалните стилове на функциониране и адаптационни стратегии.

Връзките между теоретично зададените компоненти на копинга и защитите са по посока на очакваните – значими умерени корелации между зрели защити и фокусиран върху проблема копинг, между незрелите и стратегиите с по-малка полезност и невротични защити и фокусиран върху емоциите копинг. Невротичните защити корелират по-слабо, но значимо със стратегии на

справянето, определяни като по-малко полезни. Умерени корелации на трите скали на DSQ със съдържателно дефинираните като близки във функционално отношение три копинг стратегии са показателни за наличието на област на частично припокриване на изследваните конструктори (табл. 3.).

Таблица 3. Корелации Пирсън на скалите в DSQ и COPE

		Фокусиран върху проблема копинг	Фокусиран върху емоциите копинг	По-малко полезни копинги
Зрели защити	Pearson Correlation	.365(**)	.153	-.115
	Sig. (2-tailed)	.000	.101	.218
	N	116	116	116
Невро- тични защити	Pearson Correlation	.040	.333(**)	.233(*)
	Sig. (2-tailed)	.668	.000	.012
	N	116	116	116
Не-зрели защити	Pearson Correlation	-.024	.088	.267(**)
	Sig. (2-tailed)	.795	.346	.004
	N	116	116	116

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed).

* Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Подсказаната от авторите на инструмента (Carver et. al., 1989) възможност за четирифакторно решение е проверена в изследването. При анализа на данните четирифакторното решение обяснява 59,79% от дисперсията (51,11% е обяснената дисперсия при трифакторно решение). Прегрупирането на стратегиите е съдържателно убедително. Четирите фактора, условно са наречени *борба*, *бягство*, *израстване* и *насоченост към другите*. Факторът на *предполагаемо по-малко полезни копинги* се запазва и разширява като съдържателно акцентът се измества по посока на избягване. Новият фактор условно е наречен *бягство* и включва: поведенческо и ментално дезангажиране, отричане, обръщане към религията и айтема, отразяващ прибягване към алкохол и вещества. Факторът *Фокусиран върху проблема копинг* се разпада на два, съдържателно отразяващи две нива на активно справяне – първото (нов фактор *борба*) е насочено към непосредствени действия върху проблема и включва активен копинг, планиране, потискане на конкуриращите дейности, второто ниво е свързано с предефиниране на проблемната ситуация (нов фактор *израстване*) и включва въздържане от непосредствени действия, позитивна реинтерпретация, приемане (последните два са част от фокусирания върху емоциите копинг в трифакторното решение). Новият фактор *насоченост към другите* обединява по една скала от предишните фактори (търсене на инс-

трументална социална подкрепа, търсене на емоционална социална подкрепа и вентилиране на емоциите). Отделянето на подобна стратегия е свързано с хипотезите за афективна регулация на поведението. Въведеното от Дамасио (цит. по Scano 2007) понятие *соматичен маркер*, свързва способността да се преживяват, репрезентират и запомнят ефектите на обекти, събития и ситуации върху телесното състояние и през емоционалното категоризиране, този механизъм се превръща постепенно в основен регулатор на взаимодействията. Конструирането на схеми от очаквания и действия постепенно задава модус на адаптивно функциониране, отчитащ цялостния контекст на взаимодействие. Новият фактор отразява предполагаемо подобни, изработени във взаимодействието със значимите други схеми на разчитане и отреагиране на ситуациите.

Таблица 4. Корелации Пирсън на скалите в DSQ и COPE (4-факторно решение)

		Зрели защити	Невро- тични защити	Незрели защити
Борба	Pearson Correlation	.395(**)	.006	.010
	Sig. (2-tailed)	.000	.945	.917
	N	116	116	116
Израстване	Pearson Correlation	.419(**)	.110	-.026
	Sig. (2-tailed)	.000	.239	.782
	N	116	116	116
Насоченост към другите	Pearson Correlation	-.045	.174	-.006
	Sig. (2-tailed)	.630	.061	.953
	N	116	116	116
Бягство	Pearson Correlation	-.107	.337(**)	.311(**)
	Sig. (2-tailed)	.253	.000	.001
	N	116	116	116

** Корелации значими на ниво 0.01 level (2-tailed).

Умерените, значими корелации на трите скали на DSQ с новите фактори при COPE (табл. 4) отново потвърждават хипотезата за сфера на съдържателно и функционално припокриване на зрели защитни механизми и двете нови нива на справяне с проблема – директно и чрез контекстуално преформулиране (новите фактори *борба* и *израстване*). Очаквана е и връзката на невротичните и незрели защити с фактора бягство. Липсата на корелационни връзки между новият фактор *насоченост към другите* и защитните механизми може да се приеме като потвърждение на хипотезата, че той отразява друг вид адаптивна регулация.

Връзките между адаптивното функциониране на децата и защитните механизми и копинг стратегии при родителите са представени последователно в табл. 5, 6, 7 и 8. Проследени са поотделно корелациите в отговорите на майки-

те и децата и бащите и децата. В данните за детското функциониране има две групи показатели – резултати по седемте адаптивни скали и пет други индикатора, отразяващи различни дефицити и дезадаптивни реакции.

Таблица 5. Корелации Пирсън на скалите в RATC и DSQ (майки)

N71	Подкрепа Разчитане на себе си	Огра- ничаващи условия	Идентиф. на проблем	P1	P2	Без P	Деза- дапт	Отказ	Без код
Антици- пация	.174	-.049	-.141	-.046	.118	-.010	.065	-.293(*)	-.206
Супресия	.131	.283(*)	.248(*)	-.030	.159	-.197	.164	-.270(*)	.015
Сублимация	.291(*)	.067	.186	.015	.234(*)	-.265(*)	-.023	-.181	-.329(**)
Псевдо- алтруизъм	-.201	.095	.049	.266(*)	-.159	-.094	.208	-.206	-.058
Пасивна агресивност	-.194	-.003	-.024	.108	-.242(*)	.174	.151	-.094	.193
Изоляция	-.049	.324(**)	.048	-.003	.069	-.017	-.006	-.290(*)	-.056
Аутистични фантазии	.032	-.224	-.054	-.096	-.035	.053	-.006	.267(*)	-.127
Дисоциация	-.054	.116	.204	.061	.127	-.234(*)	.189	-.135	-.062
Разцепване	-.118	.112	-.067	.129	-.108	-.063	.293(*)	-.123	-.154
Зрели защити	.301(*)	.184	.209	-.037	.254(*)	-.209	.059	-.318(**)	-.266(*)

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed).

* Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Таблица 6. Корелации Пирсън на скалите в RATC и COPE (майки)

N71	Подкрепа. Разчитане на себе си	P1	P3	Без P	Дезадап- тация
Активен копинг	-.256(*)	.095	-.250(*)	.129	.367(**)
Планиране	-.046	.093	-.244(*)	.062	.086
Въздържане от непо- средствени действия	.016	-.155	-.066	.254(*)	-.002
Търсене на инструментална социална подкрепа	-.178	.298(*)	-.260(*)	-.035	.144
Търсене на емоционална социална подкрепа	-.113	.284(*)	-.174	-.125	.142
Фокусиран върху проблема копинг	-.134	.059	-.257(*)	.152	.199

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed).

* Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Таблица 7. Корелации Пирсън на скалите в RATC и DSQ (бащи)

N46	Разчитане на другите	Подкрепа от другите	Подкрепа. Разчитане на себе си	Ограничаващи условия
Хумор	-.162	-.067	.358(*)	.043
Псевдо-алтруизъм	.144	.112	-.323(*)	.436(**)
Формирана реакция	.311(*)	-.103	.066	.259
Изместване	-.064	-.339(*)	.006	-.165
Рационализация	.038	-.031	.151	-.443(**)

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed).

* Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Таблица 8. Корелации Пирсън на скалите в RATC и COPE (бащи)

	Разчитане на другите	Подкрепа от другите	Ограничаващи условия	P3	Без P	Дезадаптация
Въздържане от непосредствени действия	.173	.012	.078	.142	-.455(**)	.089
Търсене на инструментална социална подкрепа	-.023	.120	.401(**)	-.105	-.212	.229
Търсене на емоционална социална подкрепа	.161	.288	.309(*)	-.092	-.092	-.058
Позитивна реинтерпретация	.069	.142	.379(*)	-.104	-.332(*)	.093
Обръщане към религията	.437(**)	.179	-.080	.299(*)	-.155	-.155
Вентилиране на емоциите	.062	.126	-.043	-.031	.393(**)	.070
Поведенческо дезангажиране	.127	-.073	-.028	.307(*)	-.140	-.161
Ментално дезангажиране	.267	.170	.006	.136	-.075	-.296(*)
Фокусиран върху емоциите копинг	.287	.294(*)	.283	.063	-.303(*)	-.006

** Корелации значими на ниво 0.01 (2-tailed).

* Корелации значими на ниво 0.05 (2-tailed).

Връзките между детското адаптивно или дезадаптивно функциониране и родителските защитни механизми, въпреки умерените корелационни нива отразява по-голямата многопосочност на свързване между показатели при май-

ките, отколкото при бащите. Обратната тенденция се наблюдава, когато родителското функциониране се оценява през копинг стратегии. Ако предположим, че основната разграничителна дименсия между защити и копинги е осъзнатост/неосъзнатост на механизмите, тогава може да се предположи, че бащите влияят повече през *преподадената* стратегия и назованото правило, докато влиянието на майките е опосредствано и по-скоро остава в сферата на неназованото. Например връзката между *въздържане от непосредствени действия*, като стратегия на бащата и ниското ниво на нерешаване на проблемите при детето може да бъде обяснена само извън идеята за идентифициране и копиране на поведението на родителя и с помощта на предполагаемо назоваване на процес на справяне, изключващ непосредствена външна активност. Подобна е и съдържателната връзка между *обръщане към религията* като стратегия на бащата и активно търсене на подкрепа (*Разчитане на другите*) при децата.

Наблюдаваната на пръв поглед нелогична корелация между високите нива на *фокусиран върху проблема копинг* при майките (и най-вече компонентата *активност*) с като цяло ниски нива на адаптивно функциониране и дезадаптивни тенденции при децата, вероятно насочва за влияния по принципа на допълващи се взаимодействия – активността при майката изглежда свързана с оттегляне в пасивна позиция от детето.

Очаквана е зависимостта между *зрели защитни механизми* при родителите (с акцент върху механизма на *сублимация* при майките и *хумор* при бащите) и *Подкрепа/Разчитане на себе си*, като скалата от детското функциониране в най-голяма степен отразяваща степента на зрялост.

Интересна е зависимостта между *псевдо-алтруизма* при родителите и различни аспекти, отразяващи затруднения при децата (ниски нива на *разчитане на себе си*, *нереалистично*, *магическо решаване на проблемите*) и в най-висока степен с високите нива на *самоограничаването*.

При еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA) защитният механизъм *проекция* при майките разграничава нормативната от контролната група при децата. Такова разграничение е значимо и при копинг стратегия *позитивната реинтерпретация* (бащи) за контролната и консултативната група. При използване на по-либерален критерий (Duncan) при вероятност за грешка 0,05, по отношение на защитите *сублимацията* (майки) се разграничават нормативната и консултативната група, защитата *вентилиране на емоции* (майки) разграничава нормативна и контролна групи, а *обезценяването* като защитен механизъм на бащите разграничава консултативна от контролна група. Интерпретирането на тези резултати е с голяма степен на условност поради факта, че групите в извадката при децата не се предполага да бъдат силно различаващи се в цялостното си функциониране, тъй като практически липсва клинична група и често децата от контролната група са по-проблемни в някои области от функционирането си, отколкото тези в консултативната, при които е налице ясно заявен родителски ангажимент. В тази посока, прави впечатление тенденцията стратегиите

на бащите да преформулират или обезценяват проблемите да е разграничаващ фактор за консултативната и контролната група при децата.

Регресионният анализ за разкриване на зависимост на детското функциониране от родителските защити и стратегии за справяне разкри интересни тенденции. Въпреки малката извадка (44 триади дете-майка-баща), резултатите могат да бъдат обобщени в няколко посоки. Адаптивните модели, развивани и проявени в детското функциониране зависят в малка до умерена степен от родителските модели на адаптивно функциониране и тези зависимости имат характер на отделни линии на влияния от страна на майката и бащата. Няма нито една променлива от детското функциониране, която да се прогнозира в някаква степен, едновременно от показатели и на двамата родители. В психоаналитичните модели и в теорията за привързаността, се говори условно за значимите фигури и функциите, които те изпълняват в хода на развитието. Емпирично разкритата тенденция, вероятно потвърждава разделението на майчини и бащини функции, но степента, в която те са обвързани с реалните полово-ролеви интеракции между родители и деца, не може да се установи в този формат на изследване.

При новото четирифакторно решение за оценка на копинг стратегиите се проявяват допълнителни модели на влияние. Формулираният фактор *насоченост към другите* прогнозира основни показатели, обобщаващи цялостния модел на адаптиране на детето. Резултатите по скалата *Насоченост към другите*, при майките, прогнозира с обратен знак както способността на детето да идентифицира и формулира проблеми (Идентиф. на проблем), така и цялостния процес на постигане на разрешение на конфликтната ситуация в емоционален и инструментален план (P2). Същата скала прогнозира незряло справяне с проблемите по типа на магическо постигане на желаното (P1) и дезадаптивните решения. Може да се предположи, че подобни зависимости отразяват историята на взаимодействията между майките и децата. Интерпретации са възможни както по посока на теорията на М. Малер за диференциацията, така и във връзка със стиловете привързаност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Структурирането и функционирането на личността на детето, разчетено през психоаналитичните идеи за психичната организация и взаимодействията със значимите фигури в развитието, търси емпирично потвърждение за влияние на компоненти с различна степен на осъзнатост в процеса на адаптация. Влиянията на родителските защитни механизми и копинг стратегии върху функционирането на децата, е предполагаемо индиректно, вероятно опосредствано от менталните репрезентации и процесът на идентификация с родителските фигури и с отношенията с тях. Данните от изследването насочват към формулиране на няколко модела, очертаващи различни пътища на това влияние. Първо, при адап-

тивното функциониране на децата се наблюдават аспекти, съдържателно или подражателно повтарящи родителски стратегии, вероятно отговорен за подобно сходство е процесът на идентификация с идеален аспект от родителската фигура, а различията са вследствие от степента на интегрираността на родителските аспекти в личностната структура на детето. Друг модел на връзки в родителско-детските адаптивни стратегии, насочва към предполагаемите комплементарни, допълващи се поредици от взаимодействия в афективно натоварени ситуации, където детето развива поведение в компенсаторен регистър по отношение на често неосъзната, вътрешна динамика, целящо поддържане на равновесие. И накрая, има сложни за съдържателно интерпретиране връзки, които задават посоки на търсене към изследване на цялостната система от връвания с различна степен на осъзнатост и адаптивност в семейните структури и независимо от това и към разширяване и прецизиране на емпиричните данни.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасов, Н. (2002). Теории за психичното развитие в психоанализата. С., Академично издателство.
- Димитров, Ив. (2001). Увод в ортодоксалната психоанализа на развитието. С., Просвета.
- Клайн, М. (2002). Любов, завист, благодарност. Избрани статии. С., Лик.
- Лапланш, Ж, Ж.-Б. Понталис (2009). Речник на психоанализата. ИК Колибри.
- Фройд, А. (1936). Егото и защитните механизми. С., Лик, 2000.
- Andrews, G., M. Singh, M. Bond (1993). The Defense Style Questionnaire, *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 181:4, 246–256.
- Baumeister, R. F., K. Dale, K. L. Sommer (1998). Freudian Defense Mechanisms and Empirical Findings in Modern Social Psychology: Reaction formation, Projection, Displacement, Undoing, Isolation, Sublimation, and Denial. *Journal of Personality* 66:6, 1081–1124.
- Bond, M. (2004). Empirical studies of defense style: Relationships with psychopathology and change. *Harvard Review of Psychiatry*, 12, 263–278.
- Bond, M. (1986). Defense Style Questionnaire. In G.E. Vaillant (ed), Empirical studies of ego mechanisms of defense. Washington, DC: Am Psychiatric Press, Inc.
- Bond, M., S. T.Gardner, J. Christian, J. J. Sigal (1983). Empirical study of self-rated defense styles. *Archive of General Psychiatry* 40:333–338.
- Brennan, J., G. Andrews, A. Morris-Yates, C. Pollock (1990). An examination of defense style in parents who abuse children. *J Nev Ment Dis* 178:592–595.
- Cooper, S. H. (1998). Changing Notions of Defense Within Psychoanalytic Theory. *Journal of Personality* 66:6, 947–965.
- Cramer, P. (2007). Longitudinal Study of Defense Mechanisms. *Journal of Personality* 75:1, 1–25.
- Cramer, P. (2006). Protecting the self: Defense mechanisms in action. New York: Guilford Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders I V ed, (1994) Am Psychiatric Association.
- Cramer, P. (2000). Defense Mechanisms in Psychology Today: Further processes for adaptation. *American Psychologist* 55, 637–646.
- Cramer, P. (1998). Coping and Defense Mechanisms: What's the Difference? *Journal of Personality* 66:6, 919–946.
- Eisenberg, N., R. A. Fabes, B. Murphy, P. Maszk, M. Smith, & M. Karbon (1995). The role of emotionality and regulation in children's social functioning: A longitudinal study. *Child Development* 66, 1239–1261.

- Freud, S. (1894). The Neuro-Psychoses of Defence. *Standard Edition*, 3: 45–61.
- Freud, S. (1926). Inhibitions, Symptoms and Anxiety. *Standard Edition*, 20: 77–175.
- Kernberg, O. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 15: 641–684.
- Klein, M. (1946). Notes on some Schizoid Mechanisms. In *The selected Melanie Klein*. Ed. Juliet Mitchell, London, The Hogarth Press, 1986.
- Kohut, H. (1977). The restoration of the self. NY: International University press.
- Lazarus, R. S. (2000). Toward better research on stress and coping. *American Psychologist*, 55, 665–673.
- Lazarus, R. S. & S. Folkman (1984). Stress, appraisal, and coping. New York: Academic Press.
- Loewenstein, R. M. (1967). Defensive organization and autonomous ego functions. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 15: 795–809.
- McAdams, D. (2006). The problem of narrative coherence. *Journal of Constructivist Psychology*, 19: 109–125.
- McArthur, D. S. & G. E. Roberts (1982). Roberts Apperception Test for Children. WPS.
- Miceli, M. & C. Castelfranchi. (2001). Further Distinction Between Coping and Defense Mechanisms? *Journal of Personality*, 69:2, 288–296.
- Norem, J. K. (1998). Why Should We Lower Our Defenses About Defense Mechanisms? *Journal of Personality*, 66:6, 896–917.
- Perry J. C., S. H. Cooper (1989). An Empirical Study of Defense Mechanisms: I. Clinical interview and life vignette ratings. *Arch Gen Psychiatry*, 46, 444–452.
- Pine, F. (1990). Drive, ego, object, and self: A synthesis for clinical work. NY: basic Books.
- Roberts, G. E. (1994). Interpretative Handbook for the Roberts Apperception Test for Children. WPS.
- Sandler, J., A. Freud (1985). The analysis of defenses: The ego mechanisms of defense revisited. NY International University Press.
- Sandler, J., W. G. Joffe (1967). On the psychoanalytic theory of autonomy and the autonomy of psychoanalytic theory. *International Journal of Psychiatry*, 3: 512–515.
- Scano, G. P. (2007). Who defends itself from what? Toward a reformulation of the concept of defense. *International Forum of psychoanalysis*, 16: 140–151.
- Thoma, H. & H. Kachele (1987). Psychoanalytic practice, Vol. I, Berlin: Springer Verlag.
- Tyson, P. & R. L. Tyson (1990). Psychoanalytic theories of development: An integration. CT: Yale University Press.
- Vaillant, G. E. (1998). Where Do We Go From Here? *Journal of Personality*, 66:6, 1148–1157.
- Vaillant, G. E. (1993). The Wisdom of the Ego. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vaillant, G. E., M. Bond, C.O. Vaillant. (1986). An empirically validated hierarchy of defense mechanisms. *Archive of General Psychiatry*, 43:444–452.
- Weinberger D. A. (1998). Defenses, Personality Structure, and Development. *Journal of Personality*, 66:6.
- Winnicott, D. (1965). Ego distortions in terms of true and false self. In *Maturational Processes and the facilitating environment*. NY: International University Press.
- Yu, Y., T. Chamorro-Premuzic, S. Honjo. (2008). Personality and Defense Mechanisms in Late Adulthood *Journal of aging and health*, 20, 526–546, 531.